

ALEKSANDR I. FALILEYEV, *Vostočnye Balkany na karte Ptolemeja. Kritiko-bibliografičeskie izyskanija*, München, Biblion Verlag, 2006, 167 p.

Lucrarea de față, dedicată analizei denumirilor geografice ale Thraciei și Moesiei Inferior, cunoscute după „Geografia” lui Ptolemeios, a apărut ca volumul V al seriei *Studien zum Südosteuropasprachatlas*, editată de Helmut Schaller și Andrej Sobolev. În încercarea de a sistematiza rezultatele cercetărilor lingvistice ale landșaftului lingvistic est-balcanic, sunt discutate nume geografice de proveniență paleobalcanică, toponime

grecești, latine, iraniene și celtice, precum și termeni de substrat. Discuția este structurată astfel: *Introducere*, Capitolul I. *Moesia Inferior*, Capitolul II. *Thracia*, *Bibliografie*, *Anexă*.

Introducere (p. 6–17)

Sunt discutate o serie de aspecte cum ar fi: sursele lui Ptolemeios, importanța „Geografiei” ca izvor istoric, stadiul cercetării acestui document important și unele

probleme mai puțin studiate, scopul lucrării de față, metoda de lucru folosită. În acest ultim sens, autorul enunță cele cinci puncte, conform cărora își structurează discuția legată de fiecare termen geografic din capitolele I și II: 1) termenul din „Geografie”, la nominativ, și trimiteri la fragmentul, respectiv fragmentele în care acesta apare menționat; 2) localizarea obiectului geografic și identificarea lui, inclusiv denumirea/ denumirile actuale¹; 3) variante ale scrierii termenilor geografici în diferite manuscrise ale „Geografiei”, cu trimitere doar la manuscrisele „primare”; 4) citarea (selectivă) a menționărilor în alte surse antice sau medievale, o atenție aparte acordându-se celor mai timpurii mențiuni; 5) un succint comentariu istorico-geografic, urmat de analiza filologică și lingvistică și de trimiteri bibliografice. Din motive lesne de înțeles, ultimul punct este cel mai dezvoltat (în multe cazuri fiind vorba de adevărate microstudii). În schimb, informațiile referitoare la primele patru sunt foarte succinte, cele legate de punctele 3 și 4 putând chiar să lipsească.

Capitolul I. *Moesia Inferior* (p. 18–79)

Am considerat potrivit, aici ca și în cazul capitolului următor, să enumerăm, mai întâi, toți termenii geografici (etnonime, hidronime, oikonime, oronime, toponime etc.) analizați de A. Falileyev, cu trimiteri – în paranteze rotunde – la fragmentele din „Geografia” lui Ptolemeios în care aceștia apar menționați. După această listă, propunem cititorului unele observații proprii menite să corecteze sau să completeze demersul întreprins de autor.

Ἀχιλλέως / Λευκή [νῆσος] (III, 10, 9); Αἰγυψόεντα (v. Σιτιόεντα); Αἶμον (III, 10, 1); Ἀλιόβριξ (III, 10, 5); Ἀξιάρκης (III, 10, 7); Ἀξιούπολις (III, 10, 1; III, 10, 5); Ἀππιάρηνσιοι (v. Πιάρηνσιοι); Ἄρπιοι (III, 10, 7); Ἄρπις πόλις (III, 10, 7); Βορείον [στόμα] (III, 10, 2); Βορυσθένης [νῆσος] (III, 10, 9); Βορυσθένης (III, 10, 7); Βριτολάγαι (III, 10, 7); Δανουβίος (III, 10, 1; III, 10, 5); Δαούσδαυα (III, 10, 6); Διακόν (III, 10, 5); Διμόν (v. Διακόν); Διμήνσιοι (III, 10, 4); Δινογένεια (III, 10, 1; III, 10, 5); Διονυσόπολις (III, 10, 3); Δουρόστορον (III, 10, 5); Ἐρμόνακτος [κώμη] (III, 10, 7); Ζαργίδαυα (III, 10, 8); Θιαγόλα (III, 10, 2); Θράκης (III, 10, 1); Θράκη (III, 10, 3); Ἰεράσος (III, 10, 7; III, 10, 8); Ἴστρος (III, 10, 1; III, 10, 3; III, 10, 7); Ἴστρος πόλις (III, 10, 3); Κάλλατις (III, 10, 3); Καλόν [στόμα] (III, 10, 2); Καρσούμ (III, 10, 5); Κιάβρος (III, 10, 1); Κρόβυζοι (III, 10, 4); Λεγίων ε΄ Μακεδονική (III, 10, 5); Λεγίων πρώτη Ἰταλική (III, 10, 5); Λευκή [νῆσος] (v. Ἀχιλλέως); Μεσημβρία (III, 10, 3); Μυσία (III, 10, 1; III, 10, 3; III, 10, 4; III, 10, 9); Ναράκον [στόμα] (III, 10, 2); Νικώνιον (III, 10, 8); Νοοῦαι (III, 10, 5); Νοϊόδουνον (III, 10, 2; III, 10, 5); Ὀβουλήνσιοι (III, 10, 4); Ὀδησσός (III, 10, 3); Οἶσκος Τριβαλλῶν (III, 10, 5); Οἰτήνσιοι (III, 10, 4); Ὀφιοῦσσα (III, 10, 8); Πάνυσος (III, 10, 3); Πεύκη (III, 10, 2; III, 10, 4); Πευκιννοί (III, 10, 4; III, 10, 7); Πιάρηνσιοι (III, 10, 4); Πιροβορίδαυα (III, 10, 8); Πόντος (III, 10, 1; III, 10, 2;

III, 10, 3; III, 10, 4; III, 10, 9); Πριστή πόλις (III, 10, 5); Πτερὸν (III, 10, 3); Ῥηγιανόν (III, 10, 5); Σιτιόεντα (III, 10, 5); Σουκίδαυα (III, 10, 5); Ταμασίδαυα (III, 10, 8); Τιβίσκα (III, 10, 6); Τιριστις [ἄκρα] (III, 10, 3); Τόμοι (III, 10, 3); Τραμαρίσκα (III, 10, 5); Τριβαλλοί (III, 10, 4); Τριμάμμιον (III, 10, 5); Τροισμῖς (III, 10, 5); Τρωγλοδύται (III, 10, 4); Τυραγέται (III, 10, 7); Τύρας (III, 10, 7; III, 10, 8); Τύρας πόλις (III, 10, 8); Ψευδοστόμα (III, 10, 2); Ψιλὸν [στόμα] (v. Θιαγόλα); Φύσκη πόλις (III, 10, 7).

Ordinea alfabetică a termenilor geografici nu este respectată întotdeauna. Astfel, Ἀχιλλέως ... [νῆσος] (p. 18) ar trebui să apară nu la început, ci după termenul Ἄρπις πόλις (p. 26). La fel, Διμόν (p. 33) trebuie scris după și nu în fața etnonimului Διμήνσιοι. Αἶμον (p. 18) este citat la Ac. și nu la Nom. (cf. Αἶμος, la p. 83). Ținând cont de criteriile metodologice expuse în *Introducere*², oikonimul Θράκης/ Θράκη se impunea discutat aici și nu în capitolul II. Numele unor autori români sunt scrise eronat: Cătănciu în loc de Cătănicu (p. 11, 39, 147), Адамestяну (= Adamesteanu) în loc de Адамештяну (= Adameșteanu, p. 45). Semnalăm și unele greșeli de tipar care s-au strecurat în textul rusesc. Dacă forma verbală *отстается* în loc de *отстаивается* (p. 37), ar putea trece neobservată, toponimul *Судава* (p. 39) poate genera confuzii. Personal, ne-am gândit inițial la Sucidava și doar consultarea lucrării lui Al. Vulpe, la care face trimitere A. Falileyev, ne-a permis să clarificăm că este vorba de Suceava³. În poftida vastei bibliografii consultate, după părerea noastră, s-ar mai fi impus citarea câtorva lucrări importante. Astfel, referitor la toponimul Νικώνιον (p. 53/4), autorul omite o inscripție recentă în care este menționat numele corect al orașului – Νικόνεον (r. 4)⁴. Dacă tot sunt amintite opinii contrare echivalării Πιροβορίδαυα (p. 64/5) = Poiana, s-ar fi impus și citarea monografiei acestei așezări⁵. Legat de termenul Κάλλατις (p. 45), dintre lucrările la care se face trimitere n-ar fi trebuit să lipsească *ISM III*⁶. Nici corpusul inscripțiilor tomitane n-ar fi trebuit să fie omis

² P. 15: „...în cazurile când toponimul este menționat în ambele capitole, acesta este analizat în capitolul I «Moesia Inferior», cu trimiterea respectivă la capitolul II «Thracia»”.

³ Al. Vulpe, *Ptolemy and the ancient geography of Moldavia*, în *StCl*, VI, 1964, p. 242: „Zargidava ... between Suceava and the town of Siret”.

⁴ Ju.G. Vinogradov, *Greek Epigraphy of the North Black Sea Coast, the Caucasus and Central Asia (1985–1990)*, în *Ancient Civilizations from Skythia to Siberia*, I, 1994, p. 72; idem, *Bulletin Épigraphique. Pont Nord*, în *Revue des études grecques*, 109, 1996, p. 607, nr. 289; idem, *Istria, Tira i Nikonij, pokinutyj i vozroždenyj*, în *Numizmatika i epigrafika*, XVI, 1999, p. 50–71 (textul inscripției la p. 54). Cf. V. Cojocaru, *Populația zonei nordice și nord-vestice a Pontului Euxin în secolele VI–I a. Chr. pe baza izvoarelor epigrafice*, Iași, 2004, p. 396–398.

⁵ R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava. Așezarea geto-dacică de la Poiana*, București, 2003.

⁶ Al. Avram, *Inscriptions Grecques et Latines de Scythie Mineure*, III, *Callatis et son territoire*, București–Paris, 1999, de exemplu, p. 3–4 (*Le nom et l'ethnique*).

¹ Toponimele actuale de pe teritoriul Bulgariei și României sunt reproduse cu trimitere la edițiile respective din *Tabula Imperii Romani*. De asemenea, se face trimitere la harta respectivă din *Barrington Atlas of the Roman World*.

dintre publicațiile citate cu prilejul analizei toponimului Τόμοι (p. 70/71)⁷. În această ordine de idei, s-ar fi impus, poate, o corelare sistematică a termenilor din „Geografia” cu cei similari menționați în sursele epigrafice. Aceasta ar fi sporit simțitor aparatul critic, dar ar fi conferit un plus de argumentare la discutarea mai multor toponime și etnonime.

Capitolul II. *Thracia* (p. 80–134)

Ἀβδηρα (III, 11, 2); Ἀρχιάλος (III, 11, 3); Ἀθύρας (III, 11, 4); Αἰγαῖος [πόντος] (III, 11, 1; III, 11, 6; III, 11, 8; III, 11, 9); Αἶμος (III, 11, 5; III, 11, 6; III, 11, 8; III, 11, 7); Αἶνος πόλις (III, 11, 2); Ἀπολλωνία (III, 11, 3; III, 11, 6); Ἄπροι κολωνία (III, 11, 7); Ἄρζος (III, 11, 4); Ἄρζος (III, 11, 7); Ἀστική (III, 11, 6); Ἀφροδισιάς (III, 11, 7); Βαθυνίας (III, 11, 4); Βεννική (III, 11, 6); Βεργούλη (III, 11, 7); Βεσσική (III, 11, 6); Βιζύη (III, 11, 7); Βίσανθη (III, 11, 4); Βιστονίς λίμνη (III, 11, 5); Βόσπορος (III, 11, 3; III, 11, 8); Βυζάντιον (III, 11, 3); Δανθλητική (III, 11, 6); Δεουελτὸς κολωνία (III, 11, 7); Δροσική (III, 11, 6); Δρουσιπάρρα (III, 11, 7); Δύμη (III, 11, 7); Ἐβρος (III, 11, 2; III, 11, 5); Ἐλαιοῦς (III, 11, 9); Ἐλλήσποντος (III, 11, 9); Ἡράκλεια (III, 11, 7); Θάσος (III, 11, 8); Θράκη (III, 11, 1; III, 11, 5; III, 11, 7; III, 11, 8; III, 11, 9); Θυνιάς [ἄκρα] (III, 11, 3); Ἰμβρος (III, 11, 8); Καβύλη (III, 11, 7); Καινική (III, 11, 6); Καλλιπόλις (III, 11, 9); Καρδία (III, 11, 9); Καρπούδαμον (III, 11, 7); Κοῖλα (III, 11, 9); Κοιλητική (III, 11, 6); Κορπιλική (III, 11, 6); Κυάνειαι (III, 11, 8); Κύπελα (III, 11, 7); Λυσιμαχία (III, 11, 7); Μαιδική (III, 11, 6); Μακεδονία (III, 11, 1; III, 11, 6); Μακρὸν Τεῖχος (III, 11, 4); Μαρόνεια (III, 11, 2); Μαστουσία (III, 11, 9); Μέλας [κόλπος] (III, 11, 1; III, 11, 2); Μέλας (III, 11, 2); Μεσημβρία (III, 11, 3); Μυσία (III, 11, 1; III, 11, 3; III, 11, 5; III, 11, 6); Νέστος (III, 11, 1; III, 11, 2; III, 11, 5; III, 11, 7); Νικόπολις ἢ περὶ Αἶμον (III, 11, 7); Νικόπολις ἢ περὶ Νέστον (III, 11, 7); Ὀπίσηνα (III, 11, 7); Ὀρβήλος (III, 11, 1); Ὀρκελῖς (III, 11, 7); Ὀσταφος (III, 11, 7); Οὔαλλα (III, 11, 7); Οὔσδικησική (III, 11, 6); Παγγαῖον (III, 11, 1); Πακτύη (III, 11, 4); Πανταλία (III, 11, 7); Πέργαμον (III, 11, 7); Πέρινθος (III, 11, 4; III, 11, 6); Περοντικόν (III, 11, 3); Πλωτινόπολις (III, 11, 7); Πόντος (III, 11, 3); Πρασίδιον (III, 11, 7); Προκόνησος (III, 11, 8); Προποντίς (III, 11, 2; III, 11, 3; III, 11, 4; III, 11, 8; III, 11, 9); Ῥοδόπη (III, 11, 5); Σαλμυδησσός (III, 11, 3); Σαμαϊκή (III, 11, 6); Σαμοθράκη (III, 11, 8); Σαπαϊκή (III, 11, 6); Σαρδική (III, 11, 6); Σαρδική (III, 11, 7); Σελλητική (III, 11, 6); Σηλυμβρία (III, 11, 4); Σεστός (III, 11, 9); Τέρτα (III, 11, 7); Τόνζος (III, 11, 7); Τόνζος (III, 11, 3); Τοπιρίς (III, 11, 7); Τραϊανόπολις (III, 11, 7); Φιλία [ἄκρα] (III, 11, 3); Φιλιππόπολις (III, 11, 7); Φινόπολις (III, 11, 3); Χερσόνησος (III, 11, 1; III, 11, 2; III, 11, 4; III, 11, 9).

⁷ I. Stoian (indici de Al. Suceveanu), *Inscripțiile din Scythia Minor grecești și latine. II: Tomis și teritoriul său*, București, 1987. Vezi termenii citați la indicele geografic – Τομ(ε)ῖται, Τομ(ε)ῖτης, Τομεύς, Τόμις (p. 406) –, cu trimeri la inscripțiile în care aceștia apar menționați.

Mai întâi, unele observații legate de formă. Referitor la ordinea alfabetică a termenilor grecești, doar într-un singur caz aceasta nu este respectată cu strictețe – toponimul Σηλυμβρία (p. 128) ar trebui să apară după și nu înaintea orașului Σεστός. Semnalăm și câteva scâpări de ortografie: Ἀστική (p. 86) este scris fără spirit (cf. forma corectă la p. 101); Βιστονίς (p. 91), urmat de λίμνη, ar trebui să poarte accent grav și nu ascuțit; la fel și în cazul lui Φιλία (p. 132), urmat de [ἄκρα]. În ceea ce privește citarea autorilor români, avem doar o singură observație – Vulpe este transcris în două feluri: Вулпе (forma corectă, de exemplu p. 39) și Вульпе (incorect, p. 127). În cazul lui Μακρὸν Τεῖχος (p. 108), tradus prin zid, poate că ar fi fost util să fie adus în discuție și termenul τὰ Τείχη, din decretul chersonesit în cinstea lui Diophantos (*IOSPE I² 352*, col. I, r. 21)⁸.

Bibliografie (p. 135–169)

Lista publicațiilor consultate impresionează prin număr și varietate. Cum era și firesc, marea majoritate țin de domeniul filologiei și lingvisticii. Predomină literatura rusă și bulgară, dar nu lipsesc lucrările importante publicate în limbi vest-europene și unele în română. Numărul publicațiilor datorate autorilor români ar putea fi sporit cu folos, dar acest lucru l-ar putea face, într-o eventuală recenzie și cu mai multă competență decât noi, vreunul dintre colegii lingviști. Noi ne limităm aici la câteva observații legate de formă. Astfel, cartea importantă a lui D. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste*, ar fi trebuit, poate, folosită în ediția a doua, revăzută, din 1976 și nu în cea din 1957. La fel, ar fi fost mai indicată (ca economie de spațiu) citarea ediției a doua a lucrării lui W. Tomaschek⁹. În cazul abrevierii Сергеевко 1969 (p. 137), explicația (M. E. Сергеевко. Том 1. Ленинград 1969) nu este suficient de clară, fiind omis titlul lucrării. La explicarea abrevierii Grammenos, Petropoulos 2003 (p. 152) trebuie adăugat că este vorba de vol. I–II, iar la Pippidi 1983 (p. 156), după Volumul I, se impune completarea *Histria și împrejurimile*.

Anexă (p. 161–167)

Fragmentele din ediția lui K. Müller¹⁰, la care se face trimitere pe parcurs, au fost anexate de autor, pentru comoditate și, după părerea noastră, cât se poate de inspirat, la sfârșitul lucrării. Deși A. Falileyev consideră

⁸ Termenul apare menționat și în jurământul chersonesiților, *IOSPE I² 401*, 3–5: [κ]αὶ ἦρωας ὅσοι πόλιν καὶ χώραν/ καὶ τεῖχην ἔχοντι τὰ Χερσονασι/τᾶν. F.G. Maier, *Griechische Mauerbauinschriften*, zweiter Teil: *Untersuchungen*, Heidelberg, 1961, p. 113, nota 211, înțelegea prin τεῖχην zidurile orașului: „Die Verpflichtung zur Verteidigung der Stadtmauern enthält der Bürgereid von Chersonesos...”. Cu o opinie contrară, întemeiată pe argumente convingătoare, vine L. Robert, *Recenzie la: Franz Georg Maier, Griechische Mauerbauinschriften...*, în *Gnomon*, 42, 1970, p. 600: „Un τεῖχος est là une forteresse du territoire de Chersonasos, et non la muraille de la ville...”; vezi și *Bulletin Épigraphique*, 1971, 5 și 452.

⁹ *Die alten Thraker. Eine ethnologische Untersuchung*, Die 2-e unveränderte Auflage, Wien, 1980.

¹⁰ *Claudii Ptolemaei Geographia*, V, 1, Paris, 1883, p. 456–471 (Moesia) și 471–491 (Thracia).

irelevantă, din punctul de vedere al cercetărilor sale, traducerea în rusă a acestor fragmente (vezi afirmația de la p. 15), noi credem că o asemenea traducere ar fi fost importantă tocmai pentru o mai lesnicioasă consultare a materialului documentar. Cu atât mai mult cu cât, în momentul de față, pentru majoritatea lingviștilor est-europeni – ca să nu mai vorbim de istorici și arheologi – rusa este oricum mai accesibilă decât greaca veche.

În concluzie, considerăm că, dincolo de observațiile noastre minore, formulate mai sus, avem a face cu o lucrare temeinică și binevenită, care reflectă adecvat stadiul actual al problematicii. În mod sigur, volumul va stimula cercetările de viitor în domeniu, putând fi oricând consultat cu folos și de mulți dintre specialiștii români.

VICTOR COJOCARU